

Maślankiewicz, Kazimierz

"Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim", Stanisław Czarniecki, Kraków 1964 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/4, 613-615

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w Krakowie stał się jednym z czołowych centrów botaniki oraz ośrodkiem wielokierunkowych badań.

Mimo że książka prof. Władysława Szafera przedstawia tylko zarys historii botaniki w Krakowie, to jednak daje ona jasny obraz rozwoju tej nauki od średniowiecza po dzień dzisiejszy. Piękne, żywe polskie słowo przemawia bezpośrednio do czytelnika. Doskonale dobrane ilustracje, harmonizująca z treścią szata edytorska uzupełniają to wartościowe wydawnictwo.

Książkę przeczytać może z dużym zainteresowaniem nie tylko botanik, ale również każdy, kogo interesuje historia rozwoju nauk. Żałować należy, że ta ceną i pięknie napisana książka dociera do rąk niewielu tylko czytelników. Nakład bowiem: 700 egzemplarzy — jest tylko „kroplą w morzu” nawet dla tych, którzy bezpośrednio są zainteresowani przedmiotem i jego problematyką.

Zofia Maślankiewiczowa

Stanisław Czarniecki, *Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1964, ss. 145, ilustr. 17.

Praca S. Czarnieckiego, stanowiąca 14 tom serii *Wydawnictw jubileuszowych UJ*, przedstawia rozwój geologii na tej uczelni w okresie ponad 180 lat. Wprawdzie odrębna katedra geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim, zwana Gabinetem Geologicznym, powstała dopiero w 1886 r., nauki geologiczne pojawiły się jednak na tej uczelni już znacznie wcześniej. Przez długi czas wchodziły one w zakres działania katedr historii naturalnej (lata 1782—1814 i 1833—1847), wykłady geologii prowadził także profesor chemii (lata 1817—1829), przez wiele lat geologia związana była z wcześniej utworzoną Katedrą Mineralogii (lata 1814—1817, 1830—1833 i 1847—1855).

Autor trafnie podzielił dzieje nauk geologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim na pięć wyraźnie zaznaczających się okresów.

Pierwszy okres rozpoczęła Kollątajowska reforma Szkoły Głównej Koronnej; w wyniku reformy w 1782 r. utworzono Katedrę Historii Naturalnej. Katedrą tą, obejmującą zoologię, botanikę i mineralogię, kierował w latach 1782—1785 doktor medycyny Jan Jaśkiewicz, pełniąc równocześnie funkcję prezesa Kolegium Fizycznego i profesora chemii. Po zlikwidowaniu uniwersytetu lwowskiego niektórych jego profesorów przeniesiono do uniwersytetu krakowskiego, m. in. Baltazara Hacqueta. Ten zniemczony Francuz, należący do wybitnych mineralogów tej epoki, był autorem wielu publikacji, z których jedna zawierała wyniki badań przeprowadzonych w Karpatach w latach 1788—1789. Katedrę Historii Naturalnej w Krakowie objął jednak w wieku 65 lat i paroletnia (1805—1809) jego tu bytność niczym nie zaznaczyła się szczególnie. Również i jego następca Alojzy Estreicher, profesor historii naturalnej w latach 1809—1843, nie ogłosił żadnej pracy z zakresu nauk geologicznych, podobnie zresztą jak i z innych dyscyplin, które wykładał.

Prawdopodobnie z inicjatywy Stanisława Staszica postanowiono w 1811 r. utworzyć odrębną Katedrę Mineralogii i „Jeognozji”. Powołano na nią w 1814 r. Józefa Tomaszewskiego, posiadającego dobre przygotowanie ze studiów we Freibergu i Paryżu. Niestety, wskutek różnych trudności, spowodowanych intrygami na uczelni, ustąpił on z zajmowanego stanowiska już w 1817 r. Wykłady po nim objął Józef Markowski i prowadził je do 1829 r.

Aż więc do 1830 r., kiedy Katedrę Mineralogii objął wybitny geolog Ludwik Zejszner, nauki geologiczne traktowane były na uczelni krakowskiej tylko marginesowo.

Dzieje tego pierwszego okresu uzupełnia autor *Zarysu* informacjami o naukach

geologicznych z czasów wcześniejszych, tj. z okresu Odrodzenia, kiedy wzmianki o minerałach można znaleźć w zielnikach Jana Stanki, nadwornego lekarza Kazimierza Jagiellończyka (1472 r.), Stefana Falimierza (1534 r.), Hieronima Spiczyńskiego (1542 r.), Marcina Siennika (1568 r.) i Marcina z Urzędowa (1595 r.), a następnie w kalendarzach wydawanych przez Jakuba Niegowieckiego, profesora matematyki Akademii Krakowskiej.

Okres drugi (lata 1830—1886) nazywa autor *Zarysu* okresem Zejsznera, autora wielu poważnych rozpraw, który wytyczył w krakowskim ośrodku uniwersyteckim kierunki badań geologicznych, kontynuowanych i rozwijanych przez jego następców. M. in. był on autorem dwóch podręczników mineralogii, a także książki *Geologia do łatwego pojęcia zastosowana*, która bardzo przyczyniła się do spopularyzowania geologii w Polsce. Niestety już po trzech latach, w 1833 r., zmuszono Zejsznera do zrezygnowania z pracy na uniwersytecie krakowskim, na który powrócił dopiero w 1848 r. Po dziewięciu latach, gdy akcja germanizacyjna rządu austriackiego stwarzała coraz trudniejsze warunki pracy na uczelni krakowskiej, Zejszner przeniósł się do Warszawy, gdzie w nowo utworzonej Akademii Medyko-Chirurgicznej mógł prowadzić wykłady mineralogii w języku polskim.

Ludwik Zejszner był pierwszym polskim geologiem, który prowadził systematyczne terenowe badania naukowe. Z jego inicjatywy po raz pierwszy (1850 r.) wprowadzono dla studentów geologiczne ćwiczenia terenowe, związane z obserwacją naturalnych odsłoneń skalnych i zwiedzaniem kopalń.

Okresy: trzeci (lata 1886—1928) i czwarty (lata 1928—1939) związane są z nazwiskami kierowników Katedry Geologii: Władysława Szajnochy i Jana Nowaka¹. W 1886 r. nastąpiło rozdzielenie katedr: Mineralogii i Geologii. Katedrę Geologii objął W. Szajnocha i kierował nią przez ponad 40 lat (do 1928 r.). Pod jego kierunkiem wykształciło się całe pokolenie geologów, w tym wielu wybitnych, którzy później zajęli katedry wyższych uczelni, jak Tadeusz Wiśniowski, Józef Grzybowski, Kazimierz Wójcik, Jerzy Smoleński, Bronisław Rydzewski, Walery Goetel, Edward Passendorfer, Józef Premik i in.

Prof. Jan Nowak, należący do najwybitniejszych polskich uczonych pierwszej połowy XX w., znakomity tektonik i znawca Karpat oraz zagadnień naftowych, zgromadził dokoła siebie grono uczniów i współpracowników, którzy z jego inicjatywy prowadzili prace geologiczne, głównie w Karpatach, szczególną uwagę poświęcając zagadnieniom tektonicznym. Wielu z tych, którzy wyszli ze „szkoły krakowskiej”, jak Marian Książkiewicz, Stanisław Sokołowski, Kamila Skoczyła-Ciszewska, Konrad Konior, zajmuje dzisiaj katedry geologii i inne odpowiedzialne stanowiska w służbie geologicznej. U prof. J. Nowaka habilitowali się Bohdan Świdorski, Stanisław Zuber, Marian Książkiewicz, Tenryk Teisseyre i Bronisław Halicki.

W ścisłym związku z tą katedrą pozostawała pracownia paleontologiczna, wydzielona formalnie w 1912 r., a następnie przekształcona w Katedrę Paleontologii. Aż do 1922 r. kierował nią prof. Józef Grzybowski, po czym kierownictwo jej objął prof. Jan Nowak, pozostając na tym stanowisku do 1928 r., tj. do objęcia Katedry Geologii po śmierci prof. Szajnochy. Katedrę Paleontologii objął wtedy prof. Wilhelm Friedberg, a po jego przejściu na emeryturę w 1935 r. — doc. Franciszek Bieda.

Okres piąty to czasy powojenne, w których przez sześć lat (1951—1956) katedry nauk geologicznych, zlikwidowane na uniwersytecie, związane były z Akademią Górniczo-Hutniczą. Od 1946 r. Katedrę Geologii prowadzi obecny jej kierownik,

¹ W serii *Wydawnictw jubileuszowych UJ* jako tomy 10 i 16 ukazały się dwa życiorysy wybitnych geologów: F. Bieda, *Józef Grzybowski — geolog*. Kraków 1963; K. Maślankiewicz, *Jan Nowak*. Kraków 1964.

prof. Marian Książkiewicz, który kontynuuje prowadzone przez J. Nowaka prace w Karpatach, rozwijając z dużymi osiągnięciami nowe kierunki w tej dziedzinie badań.

Niewiele dotąd ukazało się publikacji z dziedziny historii polskiej geologii, z dużą też radością należy powitać omawianą pracę, zwłaszcza że jej autorem jest zamiłowany badacz przeszłości naszej geologii o dużej znajomości przedmiotu. Oprzeć się on musiał przede wszystkim na materiałach archiwalnych, które zebrzał bardzo starannie, umiejętnie je wykorzystując.

W sposób trafny scharakteryzowane zostały poszczególne okresy rozwoju geologii na uczelni krakowskiej i przedstawione sylwetki wybitniejszych jej przedstawicieli. Bardzo cenne są liczne przypisy, podające wiele mało znanych pozycji bibliograficznych dotyczących historii geologii w Polsce oraz dane życiorysowe. Uzupełnienie omawianej pracy stanowią zestawienia tabelaryczne doktoratów z zakresu nauk geologicznych na UJ i wykaz habilitowanych docentów oraz fotografie. Żałować tylko należy, że nie zamieszczono indeksu nazwisk.

Kazimierz Maślankiewicz

Irena Stasiewicz, *Z początków teorii nauki w Polsce. Ignacy Włodek i jego dzieło*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, ss. 90, tabl. 3*.

Ignacy Włodek, eks-jezuita (1723—1780), pozostawił nieukończony rękopis obszerneho dzieła z dodatkiem w postaci sporego słownika „słów dawnych zaniedbanych polskich”. Dzieło *O naukach wyzwoionych w powszechności i szczególności księgi dwie* wyszło w Rzymie — gdzie Włodek przez 15 ostatnich lat życia przebywał — już po śmierci autora, w 1780 r. (*Słownik polski dawny* [...] zaś — w 1781 r.). W rzeczywistości była to tylko ksiąga pierwsza i trzy fragmenty (*nb.* bardzo zajmujące) księgi drugiej tego dzieła. Duża objętość (ss. 415 *in quarto*) z jednej strony, istotna erudycja i moc cytat — z drugiej dowodzą, że Włodek musiał pracować nad rękopisem przez długie lata. Lektura książki przyszoła potem niełatwo, ale poglądy Włodka były popularyzowane przez fragmenty przedrukowywane w „Monitorze” w 1785 r. i w broszurach oraz przez znacznie skrócone wydanie wrocławskie z 1814 r. I później także obszernie wyjątki zamieszczano w czasopiśmie i antologiach. W ostatnich latach wydane w 1953 r. wypisy: B. Suchodolskiego, *Nauka polska w okresie oświecenia* oraz W. Taszyckiego, *Obrońcy języka polskiego* — opublikowały fragmenty twórczości Włodka, przypominając uczonego i patriotę.

Omówień, ocen książki Włodka było dużo i — dzięki wielostronnej tematyce — z różnych punktów widzenia. Pisali o niej historycy filozofii i logiki, pedagodzy i zwolennicy klasycznego kierunku wychowania, językoznawcy i miłośnicy mowy macierzystej, historycy i krytycy literatury, a również paremiolodzy¹. Dr Irena

* Por. także recenzję tej samej książki: K. Opałek, *Irena Stasiewicz* [...]. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3—4/1964, ss. 395—397.

¹ Pół setki wypowiedzi odnotowuje znana autorce praca: A. Cieński, *Ignacy Włodek jako krytyk i teoretyk literatury*. „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, t. 5, 1957, zob. ss. 402—403; liczbę tę można by powiększyć, np. o wzmiankę F. M. Sobieszczańskiego w *Encyklopedii Orgelbranda*, t. 27, Warszawa 1868, s. 457, lub J. Leżańskiego w „Alma Mater Vilmensis”, zeszyt jubileuszowy, 1928, s. 105. Cieński w cytowanej pracy ustalił również (ss. 430—436) dużą liczbę przedruków z książki Włodka, m. in. *Mędrzek lingwista* i *Mędrzek w prawdziwej swej postaci* wydane anonimowo w Sandomierzu w 1786 r. i uchodzące za utwory dominikanina B. Domasławskiego.